

Spis treści

Przedmowa do wydania szóstego	5
Przedmowa do wydania pierwszego	7

CZĘŚĆ PIERWSZA — ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I. Przedmiot i początki psychologii rozwojowej dzieci i młodzieży. Opracowała *Maria Żebrowska*

A. Przedmiot i zadania psychologii rozwojowej	15
B. Początki psychologii rozwojowej	19
C. Źródła psychologii rozwojowej	22
D. Pierwsze koncepcje rozwoju	27
Bibliografia	39

Rozdział II. Zarys historii psychologii rozwojowej w XX wieku. Opracowały: *Maria Żebrowska* i *Zofia Babska*

A. Psychologia rozwojowa w Europie Zachodniej (opr. M. Żebrowska) . .	42
B. Psychologia rozwojowa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (opr. Z. Babska)	57
C. Psychologia rozwojowa w Związku Radzieckim (opr. M. Żebrowska) . .	84
D. Psychologia rozwojowa w Polsce (opr. M. Żebrowska)	103
Bibliografia	121

Rozdział III. Teorie rozwoju psychicznego. Opracowała *Maria Żebrowska*

A. Nowsze ujęcie problemu „dziedziczność czy środowisko”	123
1. Zagadnienie interakcji organizmu ze środowiskiem	123
2. Aparat genetyczny	125
3. Badania nad rolą doświadczenia	126
a. Wdrukowanie (<i>imprinting</i>)	127
b. Rozwój uczuciowy	129
c. Doświadczenia sensoryczne	132
4. Dziedziczność a środowisko	133
B. Procesy dojrzewania i uczenia się	136
1. Wprowadzenie	136

2. Badania nad dojrzewaniem	138
3. Dojrzewanie a uczenie się	144
4. Okresy krytyczne w rozwoju	145
C. Istota i czynniki rozwoju	148
D. Dialektyczna teoria rozwoju psychicznego	152
1. Założenia dialektycznej koncepcji rozwoju	152
2. Czynniki rozwoju	154
a. Zadatki organiczne	154
b. Własna działalność dziecka	155
c. Środowisko	157
d. Wychowanie	160
3. Warunki i wyznaczniki rozwoju (opr. M. Przetacznikowa)	165
E. Okresy i fazy rozwoju psychicznego	172
1. Uwagi ogólne	172
2. Podziały na okresy rozwojowe w psychologii polskiej	176
3. Dyskusja nad stadialnością rozwoju	177
4. Podsumowanie i przyjęta periodyzacja	185
Bibliografia	187

Rozdział IV. Metody badawcze stosowane w psychologii rozwojowej. Opracowała Zofia Babska

A. Uwagi wstępne	191
B. Wybór problemu badań	192
C. Program badań	193
1. Badania podłużne	195
2. Badania poprzeczne	198
3. Badania nad zależnością właściwości dzieci od ich wieku	199
4. Badania nad zależnością właściwości dzieci i ich rozwoju od czynników innych niż wiek	200
5. Losowy i incydentalny dobór osób badanych	202
6. Dobór grup na podstawie zmiennych ukrytych	203
7. Diagnostyka dokonywana retrospektywnie	205
8. Problem czynników skorelowanych	205
9. Badania o programie eksperymentalnym	207
10. Eksperymentalny program badań realizowany w warunkach naturalnych	209
D. Zbieranie danych empirycznych	210
1. Techniki obserwacyjne	211
a. Prowadzenie dzienników obserwacji	211
b. Obserwacja fotograficzna	213
c. Próbkę czasowe	216
d. Próbkę zdarzeń	219
e. Skale ocen	220
f. Bezpośrednia analiza jednostek zachowania się	220
2. Techniki eksperymentalne	222
a. Techniki eksperymentalne laboratoryjne. Urządzenie laboratorium psychologii dziecka	222
b. Techniki eksperymentalne stosowane w warunkach naturalnych	225
c. Techniki eksperymentalne o cechach mieszanych	226

E. Określanie indywidualnych właściwości jednostek i grup. Testy stosowane w psychologii dziecka	228
1. Postępowanie prowadzące do diagnozy	228
2. Testy stosowane w psychologii dziecka	236
Bibliografia	240

Rozdział V. Rozwój anatomiczno-czynnościowego podłoża psychiki.

Opracował *Ziemowit Włodarski*

A. Uwagi wstępne	241
B. Orientacyjne dane dotyczące budowy i rozwoju układu nerwowego (filogeneza i ontogeneza)	243
C. Reakcje wrodzone	254
D. Reakcje nabyte	258
1. Reakcje nabyte na bodźce bezpośrednie	258
2. Reakcje nabyte na bodźce słowne	267
E. Ewolucja wyższych czynności nerwowych	273
F. Typy układu nerwowego	277
Bibliografia	281

CZĘŚĆ DRUGA — OKRESY ROZWOJU

Rozdział VI. Wiek niemowlęcy. Opracowały: *Maria Przetacznikowa* i *Halina Spionek*

A. Uwagi wstępne	285
B. Stadium noworodka	286
C. Rozwój fizyczny niemowlęcia	292
D. Rozwój ruchowy niemowlęcia oraz rozwój podstawowych form jego aktywności	294
1. Zmiany postawy ciała i rozwój lokomocji	294
2. Rozwój chwytu i manipulacji	300
3. Sen i czuwanie. Aktywność niemowlęcia	304
E. Rozwój procesów poznawczych	308
1. Wrażliwość sensoryczna niemowlęcia	308
2. Rozwój spostrzeżeń i orientacji w najbliższym otoczeniu	314
3. Wstępna faza rozwoju mowy	317
4. Rozwój czynności poznawczych i przejawy inteligencji niemowlęcia	322
F. Rozwój uczuć i kontaktów społecznych	328
1. Rozwój emocji i uczuć	328
2. Rozwój kontaktów społecznych	333
G. Warunki niezbędne dla prawidłowego rozwoju niemowlęcia	338
Bibliografia	341

Rozdział VII. Wiek poniemowlęcy. Opracowały: *Maria Przetacznikowa* i *Halina Spionek*

A. Ogólna charakterystyka wieku poniemowlęcego	343
B. Rozwój fizyczny dziecka	344
C. Rozwój ruchowy dziecka oraz rozwój jego sprawności w życiu codziennym	346
1. Rozwój lokomocji	346
2. Rozwój ruchów rąk	348
3. Rozwój sprawności w życiu codziennym	349

D. Zabawa jako typowa forma działalności małego dziecka	354
1. Teorie zabawy	354
2. Współczesne poglądy na zabawę dziecka	358
3. Charakterystyka zabawy w wieku poniemowlęcym	362
a. Zabawy manipulacyjne	362
b. Zabawy tematyczne	363
c. Zabawy konstrukcyjne	367
d. Zabawy dydaktyczne	372
e. Zabawy ruchowe	372
E. Początki twórczości artystycznej dziecka	373
1. Początki rysowania	375
2. Ulepianki	379
3. Wycinanki	380
F. Rozwój procesów poznawczych	380
1. Rozwój spostrzeżeń dziecka i jego orientacji w otoczeniu	381
2. Rozwój uwagi, pamięci i wyobraźni	385
3. Rozwój mowy	388
4. Rozwój myślenia	394
G. Rozwój uczuć, kontaktów społecznych i zaczątki osobowości	398
1. Życie uczuciowe	398
2. Kontakty społeczne	401
3. Początki osobowości	404
H. Warunki prawidłowego rozwoju dziecka w wieku poniemowlęcym	407
Bibliografia	413

Rozdział VIII. Wiek przedszkolny. Opracowała *Maria Przetacznikowa*

A. Uwagi wstępne	416
B. Rozwój fizyczny i motoryczny	419
1. Rozwój fizyczny	419
2. Rozwój motoryczny	422
C. Rozwój działalności dziecka	425
1. Formy aktywności dziecka	425
2. Zabawy tematyczne	425
3. Zabawy konstrukcyjne	429
4. Twórczość artystyczna dziecka	433
D. Rozwój procesów poznawczych	439
1. Rozwój wrażeń i spostrzeżeń	439
2. Rozwój uwagi, wyobraźni i pamięci	446
3. Rozwój mowy	454
4. Rozwój myślenia	467
E. Rozwój uczuciowy i społeczny	487
1. Właściwości uczuć dzieci	487
2. Rozwój społeczny	493
F. Kształtowanie się osobowości dziecka	498
1. Uwagi ogólne	498
2. Cechy temperamentu	500
3. Potrzeby i motywy działania	502
4. Postawy i oceny moralno-społeczne. Załączki charakteru	507

G. Dojrzałość szkolna	512
1. Pojęcie dojrzałości szkolnej	512
2. Dawniejsze i współczesne badania nad dojrzałością szkolną	514
3. Dojrzałość szkolna a zapisy dzieci do klas pierwszych	517
Bibliografia	519

Rozdział IX. Młodszy wiek szkolny. Opracowała Lidia Wołoszynowa

A. Czynniki rozwoju dzieci w młodszym wieku szkolnym i jego ogólna charakterystyka	522
1. Czynniki rozwoju	522
2. Fazy rozwoju	530
B. Rozwój fizyczny i motoryczny	532
1. Rozwój fizyczny	532
2. Rozwój motoryczny	541
C. Główne formy działalności dziecka	544
1. Nauka	544
2. Zabawa	546
3. Twórczość artystyczna dziecka	549
a. Twórczość plastyczna	549
b. Czytelnictwo i twórczość literacka	556
4. Praca dziecka w młodszym wieku szkolnym	560
D. Rozwój procesów poznawczych	562
1. Uwagi ogólne	562
2. Wrażenia	563
3. Spostrzeganie, obserwacja i uwaga	566
a. Spostrzeganie i jego organizacja	566
b. Obserwacja	569
c. Uwaga	571
4. Pamięć i uczenie się	574
a. Uwagi ogólne	574
b. Motywacja do uczenia się	576
c. Rozwój pamięci i uczenia się	581
5. Rozwój mowy	592
a. Uwagi ogólne	592
b. Charakterystyka rozwoju mowy ustnej i jej związku z mową pisaną	593
c. Nauka czytania	597
d. Opanowywanie gramatycznej struktury języka	598
e. Mowa pisana	599
f. Trudności i zaburzenia w mowie dziecka	600
g. Problemy wzrostu zasobu słownikowego	601
h. Wzrost złożoności mowy	603
i. Rozwój mowy dzieci a oddziaływanie szkoły	604
6. Rozwój myślenia	606
a. Ogólna charakterystyka myślenia dziecka w młodszym wieku szkolnym (kierunki i etapy rozwoju)	606
b. Główne procesy (operacje) myślowe, tworzenie się pojęć i rozumowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym	613
E. Rozwój uczuciowy i społeczny	624
1. Rozwój uczuciowy	624
2. Rozwój społeczny	626

F. Kształtowanie się osobowości	635
1. Uwagi ogólne	635
2. Motywy działania	639
3. Rozwój zainteresowań	641
a. Charakterystyka ogólna	641
b. Zainteresowania i doznania dzieci w dziedzinie sztuki teatralnej i filmowej	647
4. Rozwój moralny	652
Bibliografia	658

Rozdział X. Wiek dorastania. Opracowały: *Regina Łapińska i Maria Żebrowska*

A. Uwagi wstępne	664
1. Ogólna charakterystyka, periodyzacja i terminologia	664
2. Rozwój psychologii wieku dorastania	668
3. Metody badania	677
B. Rozwój fizyczny	682
1. Wysokość i ciężar ciała	682
2. Skok pokwitaniowy	685
3. Rozwój organów wewnętrznych	688
4. Rozwój gruczołów dokrewnych	689
5. Dojrzewanie płciowe	692
6. Zjawisko akceleracji (trend sekularny)	694
C. Rozwój funkcji poznawczych	698
1. Uwagi ogólne	698
2. Rozwój spostrzeżeń	702
3. Rozwój pamięci	704
4. Rozwój myślenia	707
5. Wyobrażenia i fantazja	713
D. Rozwój uczuciowy	713
1. Charakterystyka ogólna	713
2. Rodzaje uczuć	716
3. Zagadnienie dojrzałości emocjonalnej	719
4. Kształtowanie się uczuć wyższych	721
E. Rozwój woli	722
F. Rozwój działalności i kontaktów społecznych	727
1. Stosunki rodzinne	727
2. Stosunki społeczne poza domem	737
a. Klasa szkolna	737
b. Nieformalne grupy młodzieżowe	740
c. Grupy formalne	748
3. Rozwój heteroseksualny	752
a. Rozwój zainteresowań seksualnych i aktywności płciowej	753
b. Zmiany we wzajemnych stosunkach dziewcząt i chłopców	757
c. Rozwój stosunków międzyjednostkowych młodzieży obojga płci	761
d. Trudności dorastających związane z ich rozwojem heteroseksualnym	766
G. Kształtowanie się osobowości	767
1. Obraz samego siebie	767
2. Rozwój zainteresowań	773

3. Kształtowanie się światopoglądu	775
H. Normy rozwojowe	788
I. Trudności wychowawcze w wieku dorastania	790
Bibliografia	794

Rozdział XI. Zaburzenia rozwoju. Opracowali: *Halina Spionek* i *Ziemowit Włodarski*

A. Uwagi wstępne	797
B. Niektóre zaburzenia rozwoju ruchowego (opr. H. Spionek)	798
1. Opóźnienie rozwoju ruchowego	799
2. Zaburzenia procesu lateralizacji	800
C. Niektóre zaburzenia rozwoju mowy (opr. H. Spionek)	805
1. Bełkotanie	806
2. Opóźnienie rozwoju mowy	808
3. Jąkanie	812
D. Niedorozwój umysłowy (opr. Z. Włodarski)	818
E. Nerwowość dziecięca, zaburzenia dynamiki procesów nerwowych (opr. Z. Włodarski)	830
Bibliografia	839

Spis ilustracji	842
Indeks nazwisk (opr. I. Borzym)	843
Indeks rzeczowy (opr. I. Borzym)	856